

не носят нищо от философския скептицизъм, така характерен за „Ангелът на Шартър“, и не опорочават художествените качества на тези творби.

Като цяло книгата „Лирика“ звучи бодро и оптимистично. Тя е родена от социалистическо съзнание, утвърждава завоеванията на социалистическия хуманизъм, вдъхва увереност в социалистическото бъдеще. И това важи не само за поместените в нея стихотворения на граждански и политически мотиви, а и за някои от онези, които на пръв поглед не излизат от кръга на личните вълнения. Но вярно е също така, че в понятния си стремеж да разшири тематичния обсег на своята поезия, с новите си работи Божи-дар Божилов е отслабил своето внимание към проблемите на съвременността. По начало такова явление крие опасности, защото при дадени условия то може да събуди задрямали стихии и да откряне вратата към непълноценната поезия. В

случая обаче тези условия не са налице и аз не виждам никакви реални основания за тревога. Не може да се допусне, че поетът, който е написал „Мечти“, „Гробище край морето“, „Димитров“, „Бога-тият“, „Свобода“ и „Великото цъфтение“, ще загуби усет към големите теми на съвременността и ще потърси творческо удовлетворение в лиричната нега и лекия акварелен тон, които се долавяха в някои от ранните му работи. С такива настроения и такива средства, макар понякога неизбежни, не може да се воюва за бъдещето. За него воюва само този поет, който има око за голямото и който говори с ясен мъжествен глас. А Божидар Божилов е доказал, че има и око и глас, а освен това и нещо друго: и съзнание за своето дело. Затова можем да вярваме, че той — без нито за миг да отстъпва от изискванията си за тематично многообразие — ще продължи да следва пътя, очертан от най-добрите и най-пълноценните му постижения.

БОРИС ДЕЛЧЕВ

ИЗКУСТВОТО НА КРИТИКА¹

За мен човекът, личността, авторът са едно нещо. Затова, прочитайки последната му книга, не можех да не се върна към някои първи впечатления от неговите работи.

Беше отдавна. Баща ми беше редовен читател на „Философски преглед“, на това внушително списание с жълти корици, което внасяше респект у най-малките и от чийто едър шрифт нищо не разбирахме. Веднъж заварих в къщи баща си и брат си. Те четяха нещо на глас от списанието с жълтите корици.

Какво беше то — не знаях. Само помня, че се говореше за някакъв тип младежи, които знаят като петте си пръста любовниците на Шарл Боайе и поклонниците на Грета Гарбо. За миг се умълчаха. В тоя момент брат ми се обърна към мен и, като ме посочи, каза, че и аз ги знам не по-зле от тях. Понеже тогава бях киноман и страстен събирач на снимки, не можех да разбера понятията, вложени в думите му. Едва по-късно разбрах.

След години прочетох от кора до кора „Философски преглед“. Оттам отнесох завинаги две имена: на Иван Хаджийски и на Ефрем Каранфилов. Чак тогава разбрах кой е писал шумната статия срещу тарикатите — статията, над чиято со-

циологична проникновеност някога баща ми и брат ми тръпнеха. А може би са се вълнували тогава много мислящи хора в България, като се започне от стария адвокат от Шумен и се завърши със скромния учител от затъntenите села, който е държал на лавицата списанието на професор Михалчев. Срещу тия социологични есета са били само циниците и мракобесите, отровената младеж от фашистките организации, които от тъмните къшета на своята преса са се възмущавали, как техните професори могат да бъдат наричани мижитурки.

Двадесет и три годишният Ефрем Каранфилов е разложил с някакъв интелектуален спектър болната душа на тарикатуващата младеж. Няма друга работа тоя автор, освен да се занимава с философия, да се бърка в душата на модерната младеж, да разкрива нейните ефимерни идеали, граничещи до циничен практицизъм! Да попречва нейното нахално разбиване на вратите на живота, да зове за нещо героично.

Какви неприятни хора! Нищо не разбират от лек живот, жени, автомобили, удавят всичко в някакъв интелектуализъм, блуждаят в някакъв идеализъм, старомодни и извезани типове — „ба-лами“.

¹ Ефрем Каранфилов, „Поезия в прозата“ — критически очерци. Изд. „Български писател“, 1957, ред. П. Пондев.

За разлика от друг път, младият автор става по-нападателен. Тарикатите му са духовни антиподи. Отам идва личната страст, с която пише за тях.

Представете си: един млад човек живее в провинцията, има чисто отношение към културата, членува във философски кръжок. И същият тоя младеж след години бъде изправен в среда, за която дълбоката, сериозна култура не значи нищо. И от горе на всичко той има злата орисия да бъде офицер от старата казарма, да вижда как едно лъскаво копче струва повече от всичките му красиви блянове. Животът го събира в оръжението на самодоволно и тъпо царско офицерство. Сега най-добре разбира далечната трагедия на своя любим поет Михаил Юревич Лермонтов. Младежът не е могъл да разбере всичко от съвременната действителност. Той е реагирал на действителността по-скоро от позициите на един интелектуализъм, носещ възрожденски дух, отколкото от позициите на една войнстваща социалност. Затова критиката му срещу тогавашната действителност бе индивидуалистична, своеобразна, макар че издаваше несъмнен талант. Тук-там се мяркаха имената на авторитети, които за нас загубиха „обаянието“ си. Забелязва се на места кокетиране с културата, преобладаване на примери от литературата пред конкретни жизнени впечатления. Препрочитайки тия ранни работи, нашият марксистически слух може би ще се подразни от отделните патриотарски и идеалистически нотки. Но въпреки отделните слабости, ако се върнем сега към предишните социологични опити на Каранфилов, ще ни направи впечатление големият младежки полет на автора, духовното му горене, острата наблюдателност. Въпреки всичко, те си остават силно, сочно написани статии.

Зарадвах се когато след Девети, в първите броеве на нашата нова литературна преса срещнах и неговото име. Авторът на такива прогресивни, демократични по дух есета не можеше да не бъде в редиците на нашата нова култура.

Като студент, когато наивно се ласкаех от всяко запознанство с интелектуалец, добрият случай ме сблъска с някогашния сътрудник на „Философски преглед“. Сега мога да си призная откровено, че не без известно смущение пристъпих към живата личност. Но това бяха часове на изненади. Много се страхувах, че авторът, който обичаше в миналото да цитира Шопенхауер, ще се окаже мрачен и неприветлив човек. Нали в моите представи сатириците и моралистите се бяха оформили като твърде мрачни хора? Наивно! В разсъжденията му за човека, макар и проницателни, нямаше помен от написаната

с оцет философия на Артур Шопенхауер, от злия му език. У него нямаше частица от мрачната мизантропия на франкфуртския мислител. Какво видях в действителност насреща си? Един любезен, възторжен, мек човек, един благ характер, носещ, нещо от стеснителността на княз Мишкин.

И все пак размишленията върху човека като етическа проблема бяха дали своето отражение, бяха оставили следи. Младото лице бе необичайно нервно, погледът преждевременно умъдрен. Но душата бе останала възторжена, открита за поезията и живота.

И още по-странно: какъв е тоя офицер, който не носеше душа на тевтонец, а говори за най-поетичния от „светците“, за озарения от ренесансов блясък мъдрец — Свети Франческо от Асизи.

Странен човек! Без да упражнява някаква спортна игра, знае имената на всички шампиони на света за няколко десетилетия и то само от социологичен интерес. Как обича историческите паралели! Какво лично отношение към историческите фигури! Като заговориш с него на историческа тема, страниците на историята се разместват и не се нареждат както в учебника по история.

Но и най-обаятелната личност носи своите разочарования. За мое щастие, те не са много. Някои от тях мога да скрия, но една не мога да примълча — тая, която е намерила отражение в творческата практика на автора.

Когато четях силните анализаторски творби, където Каранфилов така проникновено е разглеждал някои обществени типове, уловени с върно око и предадени с точна ръка, аз най-малко съм предполагал, че авторът може да бъде настроен така небойко. Първата му статия — за душата на младежа-тарикат — ми беше създала представа за един по-нападателен, агресивен дух, макар че отделни коварни нотки на мекота съм усещал дори в най-прочувствената му статия „Мижитурката“. Тая черта ми стана още по-неприятна, когато Ефрем Каранфилов започна да пише своите литературни критики. В тях веднага личеше подготвеният естет, но малко се усещаше острият критически дух. Тия разочарования и досега не мога да преглътна! Нали моите представи за критиката бяха свързани с рицарите на руската класическа критика? Знаех за неистовия Висарион, за литературния Робеспьер, за злъчния разрушител на естетиката Писарев. Тия знаменити руски критици бяха оформили у мен представата за критика като нападателна фигура.

Може би не съм прав, ако по-спокойно и мъдро се погледне, ще се види, че има

различни типове критици. Поне това проличава от литературната история. Има критици, които играят ролята на Колумб, други — на Америго Веспучи. Едните откриват, другите — описват.

Бих искал да се спра повече на тия „веспучианци“ в критиката — тия, които заварват едно голямо наследство. Те не са се били под стяга на своите деди, те по-скоро са щастливи наследници. И ако са добросъвестни литератори, те са незаменими стражи в пещерата на съкровищата. Към тая категория критици се числят Ефрем Каранфилов, който като влюбен в занаята си златар зорко бди да не бъде извършена пред очите ни художествена фалшификация. В неговата критична книга няма пропуснати случайни писателски фигури. Може би някой ще оспори една от тях — Вл. Мусаков. Взрете се по-внимателно и ще видите, че няма грешка.

Но Ефрем Каранфилов трябва да бъде по-категоричен в някои оценки, да говори с по-пълн глас и не само за утвърдените от литературната история. (Въпреки че е казал хубави думи за Талев, не бива да мисли, че с това се е издължил към тоя голям художник). Е, добре — да приемем Ефрем Каранфилов като съзерцател на художествени ценности, да го приемем с целия му критически натюрел, но все пак не бива да забравяме, че критикът трябва да има частица от това, което Херцен посочваше у Белински, поне частица от „гладиаторската натура“. Не винаги патос се постига с приповдигнатост и художествена екзалтация, ако не воюваш за собствени убеждения в литературата. Красивото не бива да се възприема пасивно, а активно. Иначе критикът става колекционер на ценностите. Нашата литература, в която днес кънат нови явления, не предпочита строгите „веспучианци“.

Ефрем Каранфилов има естетическа подготовка и критическо проникновение за един по-смел глас в критиката. Ако Ефрем Каранфилов беше на мястото на стария литератор Александър Балабанов, би ли имал куража да извади от нощвите на една хлебарница „Записките“, да я подари на българската литература, да сравни котленския овчар с Тукидит? Съмнявам се. Не е тук само въпрос за характер, критически натюрел, способност за увлечение, без което няма голяма критика. Важен е въпросът за смелостта в критиката. Понякога някои са оставали, загдето първи са посочвали ценностите.

От ранните си творби Ефрем Каранфилов остава две черти, които никога няма да загуби: любов към поезията и непрекъснат интерес към човешките характери. И в ескурзиите в социологията той си

остава литератор. Той е близък в това отношение до Иван Хаджийски, като него одухотворява социологичната тема с художествен темперамент. С пълно право би могъл да повтори думите на Хаджийски, изказани в средата на негови другари: „В моите социологични студии има повече художественост, отколкото във вашите повести и романи“. Не знам как да се нарекат неговите първи работи, които направиха впечатление от страниците на „Философски преглед“, — есета ли, социологични портрети или психологически етюди. В тия работи Ефрем Каранфилов разкрива качествата на белетрист: добра наблюдателност, силно въображение, усет към характерите, вкус към детайлите. Тия негови социологични наблюдения могат да бъдат в помощ на всеки литератор.

Някои ще попитат: „защо не е станал белетрист?“ и от високо ще погледнат на сегашния критик. Това професионално високомерие често се среща сред писателите. И смешното им усърдие във възвеличаване на собствената професия напомня философията на котарака и кокошката от Андерсеновата приказка.

Отделни натури, въпреки че имат художествени вълнения, не стават автори на чисти поетични или белетристични произведения. В други посоки се насочва техният художествен темперамент. И ако те са намерили убежище във философията, естетиката или критиката, това не значи, че са по-малко пълноценни, че са някакви художествени неудачници, които, според едно твърде разпространено еснафско схващане, търсят „пристанища“. Макар тихичко да се признава, че критиката е творчество, на практика се гледа да ѝ бъде отделено по-скромничко място в храма на художествеността.

Ефрем Каранфилов не живее с убеждението, че трябва да бъде слуга на писателите им, че е някакъв паразит на дървото на художественото творчество. И хубаво, че не живее с това самочувствие. Критическите му есета върху поетите на българската проза, събрани в последната му книга, са най-доброто доказателство. Той е от тия критици, които обичат да легитимират творческите си качества върху тъканта на чуждата поезия. Понякога критикът може да извисява или снижава разглежданата творба в зависимост от яркостта и силата на собственото си светоотношение.

Какви са възгледите на Ефрем Каранфилов за критиката? Има ли специално кредо по тоя въпрос, можем ли да го открием някъде? Частично — в статията му за Белински, поместена в същата книга. Но статията не е програмна, тя посочва само една черта на истинския

критик. Ефрем Каранфилов е доловил добре една съществена черта в критическия гений на Белински — патоса. Където липсва творчество, липсва най-вече патос. Патосът издава присъствието на творческа личност.

Просто се изкушавам да цитирам един пасаж, не само защото е хубаво написан, но и защото от него може да се види, какви са предпочитанията на Ефрем Каранфилов при критическото писане:

„... До появата му в официалната руска критика господствуваше догматизмът, безличието и раболепието. Малките официални литератори и критици, загърнати със своите пъстри плащеници от догми, се опитваха да включат в лилипутските си хоризонти могъщите напори на една твърде интересна епоха. Съюзени в подлия съюз на посредствеността, свързани с господстващата помещническо-буржоазна класа, те се опитваха да убият всичко ново, голямо и велико, което се ражда в руската литература. Те мразеха силното, смелото, темпераментното и затова говореха постоянно за класическата простота, за блазираност на чувствата, за спазване изискванията на различните официални естетики и пр. Еснафи в същността си, като всички догматици те диреха противоречия в произведенията на поетите, плашеха се от извънредното, необикновеното, необичайното. Под тежкия похлупак на страшната Николаевска диктатура немичните водорасли на техните духове растяха спокойно, удобно, сънно. Те чувствуваха, че достойнствата им, като системност, „дълбокоученост“, догматика, раболепие, безстрастност не струват пет пари пред един смел образ, пред един величествен възторг, пред устрема на едно голямо вдъхновение. Затова посредством линийките на правилата и параграфчетата, посредством догмите на своите учебници те се мъчеха да измерват великанските образи у Пушкин, да впрягат в рамки вдъхновението на Лермонтов, да заключват хоризонтите на Грибоедов, да канализират буйното течение на руската литература“ (стр. 207—208).

Ефрем Каранфилов обича красивото патетично писане, предпочита образите пред догмите, вдъхновението пред цитатите.

За да съдим правилно книгата на Ефрем Каранфилов, трябва да се съобразим с критическия жанр, който е застъпен в нея. Въпреки че подзаглавието на книгата е „Критически очерци“, това не са очерци в оня сив гимназиален смисъл, с който сме свикнали от учебникарските пособия, а са есета — живи творби на критически дух, лирично обагрени статии.

Просто се чувствува как авторът иска да запази равновесие между строго на-

учното, критично оценъчно отношение и субективната си изява на критик. Разбира се, това той го прави твърде изкусно. Но смешението е не винаги резултатно. Така например статията му за приказката, вместо да бъде една ефирна, блестяща статия, се различава с твърде обикновени размишления за характера на приказното творчество. Но това не е главната беда. Друго има: тя е твърде дисекционна, нещо, което не е свойствено на автора — с нож да реже нежната коприна на приказката. Той анализира по такъв начин, че засенчва поезията. Просто да не очакваш от автор, който така много обича Андерсен и северните писатели, така разсъдъчно да разглежда в книгата си приказките. Най-малкото тук той трябва да бъде пестелив на въображение. Но хубавото е, че това не се повтаря другаде. Феята на поезията го е посетила, когато е писал за Захари Стоянов, Димитър Талев, Емилиян Станев и Каралийчев. Там има поетичен възторг, размах, вярно око, патетично отношение.

Още първите статии на Ефрем Каранфилов говореха за неговия вкус към реалистичната литература. Той е чужд на всякакво оригиналничене с фразата, враг на мъглявостта в литературата. Но същевременно е чужд и на всякакви естетически догми и предвзети тези за изкуството. Авторът е верен на своя художествен вкус, който търси трайната естетическа значимост на една творба. Но той не е придирчив, дребнав ценител на красивото; вижда го в по-голяма широта. Това личи най-вече от неговата статия за Захари Стоянов. Ще посоча едно място от статията, което е твърде показателно за неговия широк поглед при разглеждането на една творба или автор.

„... Вярно е, че често Захари Стоянов не спазва педантично граматичните правила, не хае за тях и построява фразата си така, както му диктува неговото чувство. Неведнъж са го корили граматикарите за това. Но аз мисля, че и тук в повечето случаи летописецът има право. Защото там, където всичко изглежда да е в ред, не винаги най-важното е в ред: вътрешната логика на чувството, което изковава фразата, извлича от думите величавост и сила. Някога в древна Елада са познавали варварите именно по това, че са говорили съвършено правилно гръцки. Захари Стоянов най-често оставя перото си да се движи свободно и той успява да намери най-добрия строеж на фразата, да постигне сякаш без усилие онази простота и кристална яснота, в които най-добре се открояват и живеят образите и мислите“ (стр. 33).

Тази негова черта на критик го предпазва от критическа педантичност, буквоедство, естетизъм.

Подбраните в книгата автори говорят за неговия добър естетически вкус, за голямата му любов към поезията. В случая той я търси в сферата не на лиричната поезия, а в прозата, в обаянието и героичността на характерите, в красотата на мечтите, в антиеснафцината на хората, в героичността на борците. Ефрем Каранфилов поглежда на поезията в прозата като на проблем. Той не търси педантично разлика в мерената и немерена реч. Своето схващане по този въпрос критикът е разгледал добре в предговора към книгата си. Но струва ми се, че той толкова разширява сферата на поезията при някои случаи, че може да се получи изгубване на определението. Вярно е, че философското правило на Спиноза гласеше, че всяко определение ограничава, но все пак не трябва да се допускат много волности в обратната посока. По начало съм съгласен с широката трактовка, която дава авторът на този проблем. Напълно справедливо той воюва срещу разпространеното школско схващане по този въпрос, което е взело твърде универсални форми. Още в миналото големите литературни произведения, независимо дали те са в проза или метрическа форма, са кръщавани поеми, а техните автори наричани поети. Шекспир е наричан поет, а неговите драми „поеми“, Сервантес — също, Гогол нарича своето най-гениално произведение „Мъртви души“ „поема“ и пр. Тези факти са изтъкнати от автора на „Поезия в прозата“ в методологичните бележки към книгата.

Сега в съвременна Франция, когато се издава антология на френската поезия, се включват страници от „Червено и черно“ на Стендал. Съставителите не са се съобразили с това, че ще се намери някой литературен педант или школски ум да възрази, как може сцената, когато Жулиен Сорел стреля срещу г-жа Ренал в църквата да се нарежда в антологията на френската поезия. Обаче, съгласявайки се с Ефрем Каранфилов методологично, това не значи че сме напълно съгласни с начина, по-който той извлича поезията от творчеството на един или друг български писател. Вярно е, че той успява да се вживее в поетичния свят на писателя, да заживее с образите и атмосферата, да застане пред картината на неговото творчество и да възкликне „Вижте колко е прекрасна!“ Тоя младенчески възторг от литературната творба придава голяма свежест, поетичност и на критиката, но това не е достатъчно. Авторът, творецът би трябвало да бъде естетически коментирани, изтълкувани; трябва

да бъде критически възсъздаден неговият образ. Това е успял да направи Ефрем Каранфилов в най-добрите от статиите си в книгата: за Захари Стоянов, Димитър Талев, Ангел Каралийчев. Но за съжаление това не му се е удало при разглеждане на творчеството на някои големи наши писатели, като Елин Пелин и Йордан Йовков. При Елин Пелин той се е впуснал на места в поетична перефраза на неговото творчество, без критично-оценъчно да се извиси над разглеждания автор.

Ефрем Каранфилов понякога се разтапя в нектара на поезията на чуждия автор, без достатъчно да очертае своето критическо отношение, категоричността на своята литературна присъда, без да се почувствува нахлуването на съвременника във вселенията на класика. Той е трябвало да пристъпи по-смело, по-категорично към поетичния свят на Елин Пелин. Най-малко можехме да очакваме от един критик и естет като Ефрем Каранфилов да стане пленник на поетичния свят на даден автор.

И в резултат какво се е получило? Критикът е изравнил по значение поезията на един или друг автор. В неговата галерия от прозаисти се заличава границата на обективното им значение в литературата. От неговите статии за Елин Пелин и Йордан Йовков оставаме с впечатление, че тяхната поезия е еднозначна. А така ли е в действителност? Според мен, поезията при Елин Пелин по-естествено извира от съдържанието на разказите му, по е жизнена, непосредствена, класически проста. При Йордан Йовков поезията е повече търсена, красива, по е „поетизирана“, ако е позволено да си послужим с тоя тавтологичен израз. Красотата при Елин Пелин е по-естествена, носи чертите на неподправена хубост, безизкуствена, той не поставя действителността в естетическа рамка. Между него и действителността не стои прозорец. А при Йордан Йовков съществува тоя прозорец, колкото и да е блестящ. Докато поетичните цветя на Елин Пелин са разцъфтели на полето, напоявал ги е дъжд, жадно са пили слънчевите лъчи, тия на Й. Йовков са грижливо отгледани в цветарник, над тях е бдял градинар-майстор, раснали са в атмосферата на стилно изтънчаване. Не е тук въпрос само на субективно възприятие на тоя или оня писател, на вкус и предпочитания, но в естетическите оценки на Ефрем Каранфилов трябваше да има повече обективна естетика.

От Елин Пелин трябваше да се вземат някои по-характерни разкази и по-подробно да се разгледат. Защо не се разглежда по-подробно такъв разказ, като

„Спасова могила“, където от всеки ред струи поезия? Трябваше да се изтъкне повече необикновената поетична свежест и жизненост на такива разкази с ярка епикурейска окраска като „Пролетна измама“, „Очите на свети Спиридон“, „Една обиколка на свети Георги“. Така че Ефрем Каранфилов твърде леко е минал край поетичния свят на Елин Пелин, просто се чувствава как се мъчи да опоектизира неговия писателски мир. И все пак някак външно, екзалтирано-ентусиазски е подходил към Елин Пелин, не му се е удало да измъкне докрай сърцевината на Елин Пелиновата поезия.

Но с образа на редица писатели той е успял да се справи много добре. Най-вече с тия, които допадат на неговия духовен и критически натюрел. За Захари Стоянов Ефрем Каранфилов пише прочувствено, дълбоко, мъдро, зряло; за Димитър Талев — с поетичен полет, за Каралийчев — проникновено.

Ефрем Каранфилов постъпва като творец в критическата си работа. Той се мъчи да съчетае научния характер на изследването с полубелетристичния маниер на излагане, анализа — с естеистичното претворяване на една творба. Критикът не обича безплътния импресионизъм, както и академичната сухота.

С един поет на прозата той живее дълго време, докато писателският мир стане и негов собствен мир. Когато четеш „Поезия в прозата“ веднага разбираш, кои са негова лична любов и кои не, затова за сходните по сух писатели авторът е намирал жив индивидуален език, стил, богат на отсенки, искрен лиризм — неща, които не достигат на редица съвременни критици. Но и разбираш и кои негови очерци не са плод на вдъхновение, а на обикновено критично проучване, на литературна рутина.

Ефрем Каранфилов пише по един начин за Захари Стоянов, по друг — за Талев, по трети — за Емилиян Станев. Но при всички той се мъчи да постигне едно: от прозата да изтръгне поезията. И всичко това сродява разгледаните автори. Така той артистично разглежда летописеца Захари Стоянов, миниатюриста Ангел Каралийчев, горския поет Емилиян Станев.

Има критици, които знаят кое е хубавото в нашата литература, но понеже не им достига естетическата подготовка, не могат да дадат естетически израз на своя критически възторг. В разглежданите статии на Ефрем Каранфилов е проявен не само поетичен, младежки свеж възторг от явленията на нашата литература, но е проявена и зрелостта на естета.

За Каралийчев в миналото бе писано много от буржоазната критика, но тя бе безпомощна да го обясни. Забелязваше

неговата способност да одухотворява околната действителност, неговия стремеж да види как „през погледа на мравките“ изглежда света. Забелязваше и други специфични качества на неговия талант. Но не сме срещнали друг автор така задълбочено да разглежда проблема как в творчеството на Ангел Каралийчев разказът минава в приказка.

Хубаво е казал критикът:

„Неговото приказно дело напомня за онова хубаво здраво детенце, което се е родило от брака на каменара с тежките, грапави длани — Секул, и красавицата самодива Струма с нейната стройна снага, с нейната коса, с нейната вълшебна риза“, „нито от коприна, нито от злато, нито от сребро“. Това е философски и естетически вярно. От това съчетание на реализъм и романтика, на правда и фантастика се ражда всяко приказно творчество, ако не всяко изкуство и поезия. Нали Горки ни учеше, че изкуството стои „някъде между земята и небето“. Истинският художник намира тази невидима точка и се увековечава. Ако искаме да използваме сравненията на гениалния елин, трябва да кажем, че колесницата на художника нито много се прикрепя към земята, за да не стане творбата натуралистична, неприятно копие на земните неща, нито отлита много нагоре, за да не стане много въздушна, безплътна, романтично-враждебна на живота.

Критикът много добре е схванал силните и слаби страни на тоя автор. Защо все пак Ангел Каралийчев, тоя любим, скъп наш писател, отличаващ се с значителен белетристичен дар, не получи писателска съдба, достойна за таланта си? Защо не омъдри прозата си? Тук има не само мирогледни слабости, на които недостатъчно е обърнал внимание авторът на студията за Ангел Каралийчев. Опасно е когато романтиката се съчетае с известен консерватизъм. Това може да скове големи таланти от световен мащаб, не само Ангел Каралийчев. По начало чисто романтичният метод има по-малко потенциални възможности, отколкото реалистичния. За да се изкупи тая негова слабост, трябва да се съчетае с висока прогресивна идейност, с ударна романтична сила. Тогава се получава голямо, действено, човешко изкуство. В обратен случай — способността към емоционални преживяване, необикновената поетична впечатлителност, каквато несъмнено притежава Каралийчев, ще превърнат разказите в красиви, поетични картини, наситени с изразителен език, богат стил, но няма да се получат разкази с нужната жизнена уплътненост.

Авторът на книгата „Поезия в прозата“ много добре е доловил, че по емоционално

устройство талантът на Ангел Каралийчев може да намери най-добра изява в областта на приказката, но би трябвало да го критикува, че в приказките му не достига мъдростта, да разглежда по-подробно неговия метод — типичен романтик в нашата литература, автор, характерен със своята идеализация на миналото, поглед към патриархалното, създава повече настроения, отколкото характери, за лиричния му импресионизъм, за изчерпващата се и повтаряща емоционалност, което се забелязва при него от няколко години и пр. Но въпреки това статията на Каранфилов е ценна с това, че не само аналитично, логически разглежда приказно-фантастичния свят на Ангел Каралийчев, но същевременно от цялата статия лъха непосредствената поезия на приказното творчество на тоя наш голям детски писател. Тук поетичната легенда и приказката не са разгледани на дисекционна маса, а в синевата на въздуха, сред люлеещите се жита, в света на животните.

Знаем Ефрем Каранфилов като добър характеролог. Затова ни е интересно как се е справил при портретизирането на три женски образа от романите на Талев. Въпреки че живеят в едно време и трите жени са много различни! Едната е олицетворение на патриархалното начало, на мрачната сила на традицията (Султана), другата — на женственото начало в живота, на поезията на женствеността (Ния), третата — на епичното, героично начало (Дона). Най-много сърце критикът е вложил при извайване образа на Ния. Тя е идеален образ на девойка, жена, съпруга и майка, мечта на автора и критика. Ефрем Каранфилов е вникнал в сложната ѝ душа. Критикът не крие своето пристрастие към тази героиня на Димитър Талев; той „твори“ нейния образ заедно с Димитър Талев.

... И действително — щом се появи Ния, мека, чиста, копнееща атмосфера изгрява над разказа. До каквото се допре тя, всичко става приятно, чисто, галовно. Сякаш тя носи навсякъде със себе си тази чудна своя лампа, с която разпръсква суровия мрак в къщата на Султана и разкрива пътя за нахлуването на новия живот. И сякаш писателят непрекъснато, като художниците от ранния ренесанс, събира върху лицето ѝ, вред където и да се намира, всичката светлина на деня. Това е един поетичен образ. Това е един идеализиран образ, една мечта, която украсява, разхубавява, осмисля живота. Чрез този образ писателят иска да възплъти онези най-съкровени чувства за търсената и винаги ненамирана истинска жена — красива едновременно, любеща, предана, всеотдайна и неизменно вярна.

Ние всички пазим в сърцата си нежност към илюзиите на младостта.“

С критическо майсторство е изваен и образът на Дона. Тук има места, които трогват до просълзяване.

... Докато Султана и Ния остават верни на мъжете си и никога, никаква сенчица не помрачава тяхната чистота на съпруги и майки, това двадесет годишно момиче намира сили в себе си, за да остане вярна и на убития си мъж, на неговата памет. Тя решава да остане вдовица, никога да не измени дори на мъртвия: „Аз съм Велкова жена, и Велкова жена ще си остана докрай“. Защото: „Един бе Йордан войвода, Йордан войвода, Пиперката“ — пее народната песен. Велко не е който и да е. Велко е войводата, Велко е загинал за народа, за Македония. А жената на Велко, като булката на този Йордан Пиперката от песента, трябва да бъде горда, че поне за малко е била жена на такъв човек, и тази гордост трябва да сгрява целия бъдещ живот.

... Ти познаваш ли Велко? — пита Дона един от мъжете, които идват да я искат за съпруга.

— Познавам го.

— Щом си го познавал, сто какво ще ти кажа: „Не се е родил още мъж, който може да го замести за мене...“

Ефрем Каранфилов много правдиво е доловил женските характери на тези три героини на Димитър Талев. Какво според мене не достига напълно за да станат литература. Би трябвало да бъде направено нещо повече — те да имат самостоятелен живот, тия три портрета да изкочат от страниците на романа. Но и тук се е почувствувала плахостта на автора, забелязва се у него преднамерено скъсяване размаха на въображението, на критическото перо.

Защото той не е бил някъде повече импресивен, да се е опирал повече на своя жизнен опит, на своето критическо въображение.

Капризното перо на един Хайнрих Хайне в неговата книга „Шекспировите жени и девойки“ така се е проявило, че той е извадил на самостоятелен живот Офелия, Леди Макбет, Дездемона. Той е хванал за крехката ръка бледата Офелия и я повел по белия свят, нарисувал е по такъв начин, че нея ще е познае и Шекспир, и Хайне, и всеки школьник, който започне да изучава драмите на великия трагик.

Личната интерпретация на поетичните бразии намалява понякога при Ефрем Каранфилов, а това се отразява на преснатата и оргивалността на неговия стил.

Зная, че е неприятно на хората да им се говори за тяхната младост. Сега Ефрем Каранфилов знае повече, перото му е по зряло, но няма го оня младенчески полет.

Колкото да се мъчех, не исках да спестя няколко горчиви редове на моя стар приятел от „Философски преглед“. Последната книга на Ефрем Каранфилов знам на мнозина ще хареса, но малцина ще си спомнят как е почнал един младеж. Не че идеализирам неговото литературно минало, в него имаше грешки, но то е било пълно с повече творчески очаквания. В първите му работи личи по-голям творчески замах.

Лично на мен ми се иска наред с критическите си занимания, Ефрем Каранфилов да се повърне и към своите стари социологични опити, но поставени вече на една по-строга научна основа.

Ефрем Каранфилов има още какво да ни каже в областта на обществените типове, стига обаче да преодолее известна творческа боязън в себе си. И сега животът предлага богати обществени типове.

И тарикатите се измениха; през военните години бяха суинги, сега са хулигани, а през последни дни стават углавни престъпници. Тоя антисоциален тип трябва по-новому да бъде разгледан и осветен. Ще изпусне ли от своето око Ефрем Каранфилов набъбналия бюрократ, изсушения догматик, наглия карьерист? Но няма какво да учим на човешки типове и характери автор, който някога така добре разгледа тарикатите, мижитурките, специалистите-еснафи, аристократите „по индукция“.

Може би желая невъзможното, но искам Ефрем Каранфилов вече от висотата на един по-научен мироглед да се върне към устрема на своята младост. Сега той е препълнена чаша, но не му достигат криле, дано успехът на новата му книга спомогне за неговото творческо окриляне.

ЗДРАВКО ПЕТРОВ

НАУЧЕН ТРУД ВЪРХУ БЪЛГАРО-ЧЕШКИТЕ КУЛТУРНИ И ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ¹

Чешко-българските културни връзки винаги са били здрави и плодоносни. Това са връзки между два народа, славянската принадлежност на които ги е въодушевявала за задружен живот, за сътрудничество, за взаимопомощ. В ново време тези връзки многократно увеличи и укрепиха дружбата между нашите народи, която процъфтя в условията на задружното изграждане на социализма в нашите страни, на общата борба за мир в света, на общите ни интереси и стремежи с ред народи, които начело със Съветския съюз отстояват прогреса, справедливостта и живота в света.

Традиционните оживени и приятелски отношения, които съществуват между българския и чехословашкия народ, несъмнено заслужават нашето най-голямо внимание, защото те доказват, че дружбата между нашите народи не е случайно явление. Пред българските и чехословашките научни работници в областта на културната история и на славянознанието стои задачата те да бъдат изследвани подробно и задълбочено.

В областта на чешко-българските културни връзки работи успешно чешкият

българист-литературовед Зденек Урбан, преподавател по българска литература в Пражкия Карлов университет. Токущо той ни поднесе едно крупно дело — книгата си „Из историята на чешко-българските културни връзки“ (на чешки език), издадена от Чехословашката академия на науките.

Книгата на Зденек Урбан се разпада на три части. В първата част се разкриват основните черти на развитието на чешко-българските културни връзки; втората част е посветена на отношението на голямата чешка писателка Божена Немцова към България; третата част изследва връзките на Христо Ботев с чехите, сношенията му с българи, учили в Чехия, проникването на името и делото му между чехите през 70-те и 80-те години и т. п.

Основните черти на развитието на чешко-българските културни връзки Зденек Урбан проследява от най-старо време, IX век, до наши дни. Въпреки че тук той обхваща и класифицира резултатите на досегашните изследвания, неговата работа и в тая си част има своята научна стойност, защото авторът дава критическа оценка на досегашните изследвания, до-

¹ Зденек Урбан, Из историята на чешко-българските културни връзки, Прага, 1957 (на чешки език).